

Т.В.Пастушенко (Київ)

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНА В ДОБУ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 рр.»

4–5 жовтня 2006 р. у Кривому Розі відбулася міжнародна наукова конференція «Україна в добу окупації 1941–1944 рр.». Ініціаторами й організаторами її виступили Інститут історії України НАНУ, Криворізький технічний університет (КТУ) і Криворізький економічний інститут Київського національного економічного університету (КНЕУ) ім.Вадима Гетьмана. Недостатня дослідженість тематики про нацистську та румунську окупацію у вітчизняній науці, а також гострота її звучання в суспільстві зібрала на форум дослідників з усіх регіонів України, істориків Молдови й Румунії. Всього було заявлено понад 50 тем для доповідей і виступів. Організована у рамках проекту до 85-ї річниці Криворізького технічного університету наукова конференція стала помітною культурною подією в Кривому Розі. Її учасники взяли участь у громадській акції – посадили калинову алею в пам'ять голодомору 1932–1933 рр.

Виголошені на форумі промови та виступи відобразили загальний рівень наукових досліджень в Україні з проблематики про нацистську окупацію. Основна дискусія, яка розгорнулася між прихильниками й опонентами офіційного радянського дискурсу, точилася навколо оцінки тих чи інших явищ окупації та майже не торкалася питань методики роботи з джерелами, нових підходів до їх інтерпретації. Постановка більшості дослідницьких проблем продовжує здійснюватися у руслі політичної історії, хоча обмеженість і фрагментарність джерельного матеріалу окупаційних органів влади (в першу чергу у вітчизняних архівах) не дає можливості повноцінно розкрити ці проблеми без залучення архівів Німеччини й Росії. Наявний в Україні документальний матеріал потребує нових підходів та поширених сьогодні у світі методик соціальної, економічної, усної мікроісторії, історії повсякденності тощо. Про важливість дослідження життя різних верств місцевого населення, а не тільки дій окупаційної влади зазначив у своїй доповіді «Соціальні аспекти окупації України: методологія проблеми» *О.Лисенко* – д-р іст. наук, проф., зав. відділу Інституту історії України НАНУ.

До уваги учасників конференції було запропоновано доповіді провідних істориків, дослідників різних аспектів нацистської окупації УРСР. Теоретико-методологічним проблемам руху Опору в Україні у добу окупації було присвячено виступ *А.Чайковського* – д-ра іст. наук, проф., проректора Національної академії внутрішніх справ України. Про сучасний стан досліджень, наукову й громадську дискусію навколо проблеми українсько-польських стосунків у 1941–1944 рр. доповів д-р іст. наук *І.Льошин* – проф. Київського славистичного університету. Про актуальність дослідження трагічної долі радянських військовополонених в УРСР повідомив на форумі д-р іст. наук, проф. *В.Король*, який акцентував увагу на потребі широкого громадського обговорення цієї болючої теми.

Більшість виступів у перший день конференції стосувалися питань саме німецького окупаційного режиму, які можна об'єднати в такі загальні тематичні блоки, як колабораціонізм, етнонаціональні стосунки, нацистська пропаганда, рух Опору і національно-визвольний рух, становище окремих соціальних груп населення, політика окупаційної влади в різних галузях економіки. Найбільше дискусійних питань викликали виступи, які торкалися проблеми співробітництва населення України з різними окупаційними структурами. Доволі широку сферу застосування поняття «колаборація» запропонувала в своєму виступі д-р іст. наук *В.Шайкан* – доцент Криворізького державного педагогічного університету, яка розуміє його як «співпрацю громадян УРСР з військовими та цивільними окупаційними органами у всіх сферах життєдіяльності». Виступ в основному торкався злочинного співробітництва громадян республіки у сфері судочинства райхскомісаріату «Україна» і воєнній зоні окупації. Проте нерозмежування дослідницею того, що в перекладі буквально означає слово *collaboration* (співпраця), та традиційного розуміння цього терміна як співробітництва злочинного робить колаборантами майже все доросле населення окупованої УРСР. Своєрідною відповіддю на поширення в російській історіографії тези про «масову колаборацію» українців у роки війни стала доповідь канд. іст. наук *В.Дзьобака*. Дослідник виділив для аналізу лише співпрацю у військовій сфері та на основі вже опублікованих матеріалів методом простого математичного підрахунку російських та українських військових частин, які служили у вермахті, показав, що кількість останніх колаборантів до перших становить співвідношення як один до трьох. Дослідження канд. іст. наук *І.Дерейка* – мол. наук. співроб. Інституту історії України – поліцейської системи в райхскомісаріаті «Україна», участі місцевого населення в її підрозділах, аналіз кількісного та якісного складу цих формувань, завдань, які вони виконували, показали неоднозначність подій і явищ періоду окупації та важливість їх методичного вивчення.

Ідеологічне протистоюння на території окупованої УРСР і діяльність пропагандистських інституцій стало темою виступів кількох науковців, які представили різні підходи до її висвітлення. Канд. іст. наук *Д.Титаренко* – ст. викладач Донецького юридичного інституту МВС – коротко проаналізував структуру, види й результати діяльності в Україні рот та відділу пропаганди «U» тилового району групи німецьких армій «Південь». Канд. іст. наук *О.Салата* – доцент Київського славистичного університету – спробувала показати ідеологічну боротьбу ворогуючих сторін в окупованій УРСР, як процес «створення інформаційного простору». За відсутності у тоталітарних державах можливості вільного поширення інформації й обміну нею, нерозвиненості у той час транснаціональних відповідних систем (супутникове телебачення, радіо), що зрештою і стало передумовою появи терміна «інформаційний простір», вживання дослідницею сучасного терміна для пояснення подій

воєнного часу виглядало досить незвично, тому й викликало зацікавленість учасників форуму. Про використання закладів освіти різними політичними силами в окупованій Україні для власної ідеологічної пропаганди розповів у своєму виступі канд. іст. наук *Валерій Шайкан* – доц. Криворізького економічного інституту КНЕУ ім. В.Гетьмана. Організації системи пропаганди ОУН на території Трансністрії було присвячено доповідь канд. іст. наук *Т.Вінцовського* – доц. Одеського національного університету ім. І.Мечникова. Пропаганду Російської імперії під час Першої світової війни стосовно етнічних німців України порівняв з антинімецькою пропагандою радянської влади в період Другої світової війни *О.Кадол* – викладач кафедри історії Криворізького технічного університету.

Діяльності Української греко-католицької церкви у роки Другої світової війни було присвячено виступ *І.Поїздник* – аспірантки Інституту історії України НАНУ. Дослідниця звернулася до висвітлення складного та суперечливого питання – позиції церкви щодо антипольських акцій у роки війни.

Вже традиційно на подібних наукових зібраннях гостро дискутуються проблеми національно-визвольного руху і діяльності радянських партизанів в УРСР. Про становлення і функціонування повстанського підпілля на Волині в умовах окупації доповіла канд. іст. наук *Г.Стародубець*. Маловідомі факти діяльності радянського підпілля під час окупації повідомила *О.Дьякова* – викладач Харківського національного педагогічного університету ім. Г.Сковороди.

Дослідженням різних сфер життя українського села у роки нацистської окупації займається канд. іст. наук *О.Перехрест* – доц. Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького, який у своєму виступі зосередив увагу на методологічних та історіографічних питаннях цієї теми. Окремий аспект – функціонування закладів охорони здоров'я – зі свого дослідження буденного життя мешканців окупованого Києва оприлюднила *Т.Заболотна* – мол. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

Порівняльний аналіз окупаційних режимів – радянського і нацистського в Галичині – запропонував канд. іст. наук *І.Гаврилів* – доц. Національного університету «Львівська політехніка», виступ якого викликав серед учасників жваву дискусію. Таку ж паралель між нацистським окупаційним режимом та подіями голодомору 1932–1933 рр. проводять у своїх оповідях про війну сучасні сільські мешканці України, фрагменти інтерв'ю з якими навела у своєму виступі «Нацистська окупація в спогадах колишніх «остарбайтерів» *Т.Пастушенко* – мол. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

Особливістю конференції у Кривому Розі стало виокремлення в самостійний блок теми про румунську зону окупації України, якій було присвячено другий день засідань. Тривалий час дана проблематика майже не досліджувалася. В загальних працях з історії України періоду Другої світової війни специфіка румунського управління не виділялася, а подавалася в руслі нацистської ідеології та політики. Виступи на форумі засвідчили існування групи істориків з Одеси й Івано-Франківська, які послідовно розробляють дану тематику. Учасники наукового зібрання заслухали історіографічний аналіз сучасних румунсько-молдавських наукових праць д-ра іст. наук *В.Стецкевича* – проф., зав. кафедрою історії КТУ. У порівнянні з концепцією останніх, які взагалі не пов'язують перебування румунських військ в Україні та створення адміністративного утворення «Трансністрія» з терміном «окупаційний режим», теза радянських істориків про «злочинність окупаційної політики» Румунії поки ще не підтверджена ґрунтовними науковими дослідженнями вітчизняних дослідників, хоча 70 відсотків джерельного матеріалу з цієї теми знаходяться в українських архівах. Особливості юридичного статусу Трансністрії в політичній системі Румунії окреслив у своєму виступі *О.Новосолов* – викладач Західноукраїнського економіко-правничого університету (Івано-Франківськ), що розглядалася ним як румунська територія, адміністративна особливість котрої була зумовлена реаліями війни. В огляді архівних матеріалів румунської адміністрації у Трансністрії (саме так сформулював тему свого виступу *І.Нікульчі* – викладач університету ім. М.Хаждеу, м. Кагул, Румунія) дослідник звернув увагу науковців на декілька традиційних стереотипів, які існують стосовно трактування політики його країни на українських землях. Зокрема не робиться різниці між німецьким і румунським окупаційними режимами, а також не розрізняються особливості політики Румунії у Буковині, Бессарабії та в Трансністрії. Соціальним аспектам окупаційної політики в останній було присвячено виступ канд. іст. наук *В.Щетнікова* – проф. кафедри історії України Одеського національного університету ім. І.Мечникова. Результати дослідження релігійного життя у Трансністрії представив учасникам конференції канд. іст. наук *М.Михайлуца* – доц. Одеського національного морського інституту.

Під час форуму було репрезентовано нові монографії: *В.О.Шайкан* «Колабораціонізм на території райкомсаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни» та *М.Михайлуца* «Релігійна політика румунської окупаційної влади в Південній Бессарабії і Трансністрії (кінець 1930-х – 1944 рр.)».

Проблематика доповідей, виступів та дискусій на конференції засвідчила позитивні зрушення у дослідженнях різних подій і явищ в Україні періоду нацистської окупації 1941–1944 рр. Цей поступ стосується як розширення тематичного поля досліджень українських істориків, появи наукових розробок раніше табуованих та «заборонених» тем, так і поглиблення окремих сюжетів соціального й антропологічного аспектів життя населення в умовах окупації. Готується видання матеріалів даної конференції.